

Amerikkalainen imperiumi puntarissa

RAIMO VÄYRYNEN

Amerikkalaisessa keskustelussa ovat viime vuosina kaikuneet uuskonservatiivien äänenpainot, joissa on painotettu Yhdysvaltojen materiaalisesti ja moraalisesti johtavaa asemaa maailmassa ja sen hyödyllisyyttä kaikkien kansojen kannalta. Yhdysvaltojen materiaallinen etumatka perustuu sen taloudelliseen ja varsinkin sotilaalliseen voimaan, jota voidaan käyttää myös poliittisstrategisten tavoitteiden edistämiseen. Maailmanjärjestyksen näkökulmasta tämä merkitsee uuskonservatiivien mielestä sitä, että perinteinen voimatasapainon malli on lakannut toimimasta. *Commentary*-lehden symposiumissa Elliot Abrams totesi, että ”Yhdysvaltojen nousu johtavaksi maailmanvallaksi merkitsee radikaalia muutosta” kaksi vuosisataa jatkuneessa voimatasapainon politiikassa (*American Power ...*, 2000, 21).

Tätä muutosta voimatasapainosta imperiumiin ei kuitenkaan pidetä ongelmana, vaan pikemminkin sen ratkaisuna. Abramsin sanoin ”ylivaltamme säilyttäminen ei ainoastaan edistä kansallista etuamme, vaan pitää yllä myös rauhaa sekä edistää demokratian ja ihmisoikeuksien asiaa”. Tämä ajatus ”hyväätahtoisesta imperiumista” (*benevolent empire*) yhdistää amerikkalaisia liberaaleja ja konservatiiveja. Se perustuu jaettuun ideologiseen käsitykseen siitä, että Yhdysvallat on syntyhistoriansa vuoksi maailman moraalinen majakka, joka ajamalla omaa asiaansa palvelee myös yhteistä etua luomalla toimintaa säänteleviä normeja ja instituutioita. Niinpä yhden suurvallan maailma on myös hyvä maailma (Brillmayer 1994).

Tämän ajattelutavan on kärjekkäästi, mutta osuvasti paljastanut Lewis Lapham jo ennen syyskuun 2001 terrori-iskuja. ”Koska Jumala on valinnut Amerikan maallisen paratiisin rakennuspaikaksi, Amerikan asia on aina ollut oikea ja mikään ei ole koskaan Amerikan vika.” Lapham jatkaa ironiaansa toteamalla, että Amerikassa ”paha

on kuolettavaa ja laitonta tuontitavaraa”, joka ei ole koskaan ollut olennainen osa amerikkalaista maisemaa. Hän laushtaa vieläkin kärjekkäämin, että kun ”omistamme luonnollisen vaiston hyvään, niin meidän ei tarvitse välittää laeista” (Lapham 2001). Tämä asenne on tullut näkyviin muun muassa Washingtonin suhtautumisessa kansainväliseen rikostuomioistuimeen.

Emmanuel Toddin (2003) mielestä muutos onkin tapahtumassa. Kylmän sodan kilpailussa Yhdysvallat pakotti itsensä toimimaan universaalisten arvojen edustajana, mutta ”kommunistisen kilpailijan luhistuttua on saatu nähdä amerikkalaisen universalismin vähenevän” ja nationalismin voimistuvan (Todd 2003, 130). Hän todistelee lukuisilla perhepolitiikkaan liittyvillä esimerkeillä, kuinka etninen sulautuminen Yhdysvalloissa on pysähtynyt ja maa on jakautumassa uudelleen erillisiin roturyhmiin. Jos näin on, niin Samuel Huntingtonin (2004) huoli siitä, että anglosaksinen eliitti on Yhdysvalloissa jäämässä nousevan espanjankielisen kulttuurin jalkoihin, on vailla perusteita.

Philip Bobbitt (2001) on vienyt miltei äärimäisyyteen ajattelun amerikkalaisen imperiumin hyvyydestä. Hänen mukaansa valtiollinen suverenisuus kansainvälisen järjestelmän peruseriaatteena on nyt korvautunut demokratiaan ja ihmisoikeuksiin perustuvalla konstituutiolla. Tämän seurauksena suverenien valtioiden välisen ”pitkän sodan” sijaan on nousemassa Yhdysvaltojen takaama maailmanrauha. Kun kansallinen itsemääräämisoikeus ei ole enää intervention esteenä, niin järjestelmän johtava valtio voi käyttää sitä demokratian edistämiseen ja joukkotuhoaseiden hävittämiseen. Tällä premissillä on tietysti oikeutettu Yhdysvaltojen interventio Irakiin, jossa sotilaallinen imperatiivi on korvannut poliittisen suurstrategian.

Hyväntahtoinen imperiumi ei ole kuitenkaan välttämättä rauhanomainen, sillä oikean asian edistäminen saattaa vaatia myös sotilaallisen voiman laajamittaistakin käyttöä. Tämä ajattelu on ollut tyypillistä Bushin hallinnon uuskonservatiiveille, kuten Douglas Feithille, Donald Rumsfeldille ja Paul Wolfowitzille. Päinvastoin kuin Eurooppa (ja Japani) Yhdysvallat on valmis käyttämään sotilaallista voimaansa, jota sillä on sitä paitsi monenkertaisesti muihin valtioihin verrattuna. Bushin hallinnon Pentagon on erityisesti korostanut tarvetta kehittää uutta sotilaallista oppia, joka nojaa sekä ilma- että maasodassa moderniin aseteknologiaan. Tässä suhteessa Yhdysvaltojen liittolaiset ovat sitä niin paljon jäljessä, että niiden osallistuminen koetaan, Englantia lukuun ottamatta, sotilaallisen toiminnan hidasteena.

Amerikkalaiset ovat Marsista ja eurooppalaiset Venuksesta, kuten Robert Kagan (2002) on tunnetusti todennut. Amerikkalaiset ovat sekä ideologisesti että teknologisesti eurooppalaisia valmiimpia käyttämään sotilaallista voimaa tärkeinä pitamiensä tavoitteiden edistämiseen. Viittaukset Marsiin ja Venukseen ovat tietysti nostaneet eurooppalaisia takajaloilleen: väite on koettu historian valossa epäoikeudenmukaiseksi ja pöyhkeiväksi. Sen yhtenä seurauksena on ollut aikaisempaa vakavampi keskustelu siitä, tulisiko Euroopan unionin ryhtyä johdonmukaisesti kasvattamaan omaa strategista kapasiteettiaan ja valmiutta toimia kriisialueilla. Bushin hallinnon politiikan jälkeen Kaganin tekstit ovat ehkä kaikkein eniten ruokkineet anti-amerikkalaisuutta Euroopassa.

Tämä amerikkalaiskriittinen asenne ei ole pääosiltaan ollut "fundamentalistista" vaan perustunut todellisiin asiallisesti erilaisiin käsityksiin harjoitettavan politiikan suunnasta. Esimerkiksi Tzvetan Todorov (2003) tarjoaa tasapuolisen eurooppalaisen kuvan Yhdysvaltojen politiikasta: Irakin sodan syytä voidaan ymmärtää, mutta silti on vaikea pitää itse sotaa legitiiminä. Jotta sota kestäisi julkisen kritiikin, sen tulisi päättyä laajasti hyväksyttävissä olevaan poliittiseen voittoon.

* * *

Todd on tuonut tähän keskusteluun mielenkiintoisen lisän, johon kannattaa tutustua. Hän hylkää heti aluksi "ammattimaiset anti-amerikkalaiset" hyödyllisenä lähtökohtana ja toteaa, että "vaikuttuneen järjestelmän puolustajat taas tulevat

olemaan hyvinkin luotettavia oppaita" (Todd 2003, 12). Niinpä Noam Chomsky ja Benjamin Barber saavat huutia vähemmän "luotettavina oppaina", jollaisina voivat toimia paremminkin perinteistä realismia edustavat Zbigniew Brzezinski, Robert Gilpin ja Paul Kennedy. Heistä Kennedy ennakoijaksi jo vuonna 1988 kirjassaan *The Rise and Fall of Great Powers* Yhdysvaltojen hegemonian laskua. Tosin hän on viime vuosina kääntänyt kelkkansa ja hyväksynyt sen kiistattoman kansainvälisen johtoaseman, kuten näkyy tuoreen artikkelin otsikosta *The Greatest Superpower Ever*.

Toddin perusväittäminen on se, että Yhdysvaltojen suhteellinen voima on laskussa. Siksi Yhdysvaltojen nykypolitiikan perussyitä tulee "etsiä heikkoudesta, ei voimasta" (Todd 2003, 14). Todd (2003, 156–157) katsoo tämän johtaneen muun muassa siihen, että Yhdysvallat ei kykene maailmanlaajuiseen sotilaalliseen rooliin, vaan toimintatapana on "pienien valtioiden kaltoin kohtelu". Tämä väite on interventiohistorian valossa näennäisesti pätevä, mutta aliarvioi kyllä Yhdysvaltojen sotilaallista voimaa ja sen maailmanlaajuista ulottuvuutta.

Tosin Todd ei sinänsä kiellä Yhdysvaltojen sotilaallista voimaa, mutta painottaa sitä enemmän maan kasvavaa taloudellista riippuvuutta muusta maailmasta. Tämä riippuvuus onkin lisääntynyt Bushin hallintokaudella, kun sekä ulkomaankaupan että liittovaltion budjetin vuotuiset vajheet ovat nousseet yli 500 miljardin dollariin. Näin syvät vajheet ovat mahdollisia vain kahdesta syystä. Yhtäältä Nixonin hallinnon päätös elokuussa 1971 irrottaa dollari kullasta mahdollisti sen käytön kansainvälisenä valuuttana ilman, että Yhdysvallat joutuu kantamaan viimekätistä vastuuta sen arvosta. Tämä ratkaisu yhdessä kansainvälisten pääomavirtojen vapauttamisen kanssa on myös luonut maailmanlaajuisen markkinarahan, jonka poliittinen valvonta ei ole kenenkään, ei edes Yhdysvaltojen käsissä.

Yhdysvallat tarvitsee kuitenkin ulkomaista valuuttaa rahoittaakseen taloutensa kaksoisvajeen, josta on tullut maailmantalouden rakenteellinen piirre. Sekä eurooppalainen että nyt varsinkin aasialainen pääoma ovat hakeutuneet Yhdysvaltoihin. Kiinan, Japanin, Taiwanin ja Etelä-Korean keskuspankkien ylisuuret valuuttavarannot käytetään amerikkalaisten joukkovelkakirjojen (treasury bills) hankkimiseen. Tällä tavalla Aasian maat rahoittavat Bushin hallinnon veronalennuksia ja ulkomaisia sotaretkiä painottavaa poli-

tiikkaa, kun taas kauppataseen syvä vaje mahdollistaa niiden vientiylijäämän Yhdysvaltoihin. Näin itse asiassa nämä maat kierrättämällä omaa valuuttavarantoaan Yhdysvaltojen kautta rahoittavat sekä amerikkalaisten kulutusta että omaa vientivetoista taloudellista kehitystään.

Todd pohtii tätä tunnettua tosiseikkaa pitkään ja hartaasti ja oikeastaan rakentaa suuren osan teoriastaan sen varaan. Ulkomaisen rahan virta Yhdysvaltoihin on kymmenkertaistunut vuosina 1990–2001 samalla, kun osakkeiden ja obligatioiden osuus siitä on noussut liki 60 prosenttiin. Todd katsoo tämän valtavan rahavirran olevan seurausta ulkomaisen pääoman turvallisuushakuisuudesta: imperialistisen järjestelmän keskukseksi Yhdysvallat on edelleen turvallisim sijoituspaikka. Hän menee kuitenkin harhaan puhuesaan tässä yhteydessä imperialistisesta ”pakkoverosta”. Varsinkin 1990-luvun puolivälistä lähtien Yhdysvaltoihin on sijoitettu myös talouden ja erityisesti tuottavuuden sangen nopean kasvun vuoksi. Vaikka Yhdysvaltojen talous on rakenteellisesti vinoutunut ja lepää liikaa yksityisen kulutuksen varassa, se on kuitenkin edelleen myös dynaaminen talous.

Toddin yksi keskeinen väite on se, että demokratia Yhdysvaltojen sisällä on heikkenemässä. Sen sijaan on vahvistumassa eräänlainen elitistinen populismi, joka painottaa kansallisista lähtökohdista ulkopoliittikan ideologisia perusteita realististen arvioiden sijasta. Kun tähän liitetään Yhdysvaltojen kasvava taloudellinen riippuvuus, lopputulos on sotilaalliseen voimaan perustuva pyrkimys maailman resurssien poliittiseen valvontaan (Todd 2003, 30–32). Kuten Irakin tapaus osoittaa, niin monikansalliset yritykset ovat keskeinen väline tässä valvontapyrkimyksessä sekä taloudellisessa että yhä enemmän sotilaallisessa suhteessa (vrt. yksityisten yritysten merkitys Irakin sodan infrastruktuurin pyörittämisessä).

Toddin analyysi saa tukea Michael Mannin (2003) tarjoamasta selityksestä. Bushin hallinnon unilateralismi johtuu osaksi siitä, että päinvastoin kuin sisäpolitiikassa ei uuskonservatiivien ole tarvinnut ulkopoliitiikassa tehdä kompromisseja, ei varsinkaan terrori-iskujen luomassa ilmapiiirissä. Unilateraalista politiikkaa voitiin harjoittaa oma aikansa, mutta kuten nyt on havaittavissa, niin se ei johda poliittisesti tehokkaisiin lopputuloksiin. Päinvastoin Irakin retkestä on tullut Bushin hallinnolle yhä selvemmin poliittinen taakka, jota useimmat muut valtiot eivät ole erityisen valmiin-

ta kantamaan huolimatta yrityksestä multilateralisoida konfliktin jälkihoito. Niinpä Mannin mukaan politiikan unilateralismi johtaa Yhdysvaltojen rakenteellisen hegemonian heikkenemiseen. Yhdysvaltojen hegemonia ei murru, mutta seurauksena ovat imperialistinen hajanaisuus (incoherence) ja ulkopoliittikan epäonnistuminen.

Toddin mukaan Yhdysvaltojen sisäinen ja ulkoinen kehitys eivät ole erillisiä ilmiöitä, vaan ne kytkeytyvät koko kansainvälisen järjestelmän muutokseen, sen modernisaation kriisiin. Luku-taidon yleistymisen ja syntyvyyden lasku luovat edellytyksiä demokratian maailmanlaajuiselle läpimurrolle. Kyse ei ole puhtaiden demokratioiden synnystä, vaan pikemminkin erilaisista demokraattisista siirtymistä. Tämä siirtyminen on usein väkivaltainen, mihin vaikuttavat niin paikalliset syyt kuin Yhdysvaltojen politiikka. Kyseessä ei ole kuitenkaan lännen ja islamin vastakkainasettelu, sillä islamilainen maailma ei ole mikään yhtenäinen kokonaisuus, vaan heterogeenisuudessaan pikemminkin pienoiskuva koko kehittyvästä maailmasta. Yhdysvaltojen näkökulmasta tulevan vastarinnan lähteet ovat ennen kaikkea Saudi-Arabiassa ja Pakistanissa. Terrorismin syyt ovat siis paikallisia: ”yleismaailmallisen terrorismin käsite on hyödyllinen vain Yhdysvalloille” (Todd 2003, 57).

* * *

Välillä Toddin sinänsä ennakkoluulottomat ajatukset johtavat pinnallisiin johtopäätöksiin. Erittymisen ongelmallinen on hänen väitteensä, että Yhdysvallat on sotilaallisesti heikko, koska se ei pysty valvomaan alueellisesti taloutensa kannalta keskeisiä maantieteellisiä alueita. Siksi Yhdysvalloille on tunnusomaista ”taloudellinen riippuvuus ja sotilaallinen riittämättömyys” (Todd 2003, 148). Tämä useissa paikoissa kirjaa toistuva väite perustuu kummalliseen ajatukseen maailmanlaajuisesta taloudellis-sotilaallisesta imperiumista. Tosiasiassa Yhdysvallat on aina pyrkinyt välttämään kalliita territoriaalisia ja hallinnollisia sitoumuksia, joiden alle vanhat siirtomaavallat nujertuivat.

Yhdysvallat on ensisijaisesti epävirallinen (informal) imperiumi, jonka valta perustuu ”pehmeään valtaan” (soft power). Se koostuu pääasiassa kansainvälisten pelisääntöjen hallinnasta ja ideologisesti vaikutuksesta (Nye 2002). Sitä paitsi on syytä muistaa, että vaikka Yhdysvaltojen sotilaallinen voima on aluevalvonnan mielessä ra-

jallinen, sillä on ylivoimainen kyky hallita maapallon ilmatilaa ja merialueita (commons). Tämä maailmanlaajuisen sotilaallisen logistiikan valvonta on heijastus Yhdysvaltojen pitkästä teknologisesta etumatkasta (Posen 2003). Yhdysvaltojen johtoasema perustuu globaaliin institutionaaliseen ja sotilaalliseen voimaan, jolla on kohtuullisen vahva taloudellinen perusta.

Todd näkee Yhdysvaltojen politiikan ennen kaikkea Venäjän vastaisena. Tässä suhteessa hänen ennusteensa ei kykene ottamaan huomioon niiden välille viime vuosina syntynyttä strategista liittoa. Venäjää koskevassa analyysissään Todd erehtyy kaikista pahiten. Hän on kyllä oikeassa puhuessaan maan väestökriisistä ja valtion paluusta taloudellisen kehityksen edellytyksenä. Sen sijaan on vaikea hyväksyä Toddin johtopäätöstä siitä, että Yhdysvallat pyrkisi hajottamaan Venäjän osiinsa ja pitämällä yllä jännitystä haluaisi eristää sen muusta Euroopasta (Todd 2003, 173). EU pyrkii taas rauhaan Venäjän kanssa, mikä ei sovi amerikkalaisille.

Päinvastoin kuin Todd väittää, niin Yhdysvallat

haluaa säilyttää Venäjän kokonaisena, joskin riittävän heikkona toimijana. Sen sijaan voidaan kyllä geopolitiittisesti väittää, että Washington pyrkii lujittamaan jalansijaansa Ukrainassa, Keski-Aasiassa ja Kaukasuksella estääkseen paluun vanhaan Neuvostoliittoon voimapolitiittisena vastustajana. Yhdysvaltojen näkökulmasta EU:n ja Venäjän yhteistyö on tervetullut seikka niin kauan kuin siitä ei muodostu voimapolitiittista akselia, jollaista ei ole näköpiirissä. Todd itse luonnollisesti ajaa voimakkaampaa ja itsenäisempää Eurooppaa Yhdysvaltojen imperialistisen politiikan pidäkkeeksi.

Vaikka Toddin analyysi herättää pohdinnanarvoisia ja ärsyttäviäkin kysymyksiä, niin viime kädessä hän jää yksinkertaisen geopolitiittisen maailmankuvansa vangiksi. Hän näkee kyllä terävästi Yhdysvaltojen asemaan sisältyvät vahvat rakenteelliset jännitteet, mutta asetetut geopolitiittiset kriteerit johtavat liioittelemaan sen sotilaallista heikkoutta. Paremmin osuu paikalleen se havainto, että nykymaailmassa sotilaallinen voima ei yksin riitä tuottamaan suotuisaa poliittista lopputulosta.

KIRJALLISUUS

- AMERICAN POWER – FOR WHAT? A Symposium. Commentary, January 2000, 21–46
- BOBBITT, PHILIP: The Shield of Achilles. New York: A. A. Knopf, 2001
- BRILLMAYER, LEA: American Hegemony. Political Morality in a One-Superpower World. New Haven, CT: Yale University Press, 1994
- HUNTINGTON, SAMUEL P.: The Hispanic Challenge. Foreign Policy, March–April 2004, 30–45
- KAGAN, ROBERT: Power and Weakness. Why Europe and the US See the World Differently. Policy Review, June–July 2002, 3–26
- LAPHAM, LEWIS H.: The American Rome. On the Theory of Virtuous Empire. Harper's Magazine, August 2001, 31–38.

- MANN, MICHAEL: Imperial Incoherence. London: Verso, 2003
- NYE, JOSEPH S., JR.: The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone. New York: Oxford University Press, 2002
- POSEN, BARRY R.: Command of the Commons. The Military Foundation of U.S. Hegemony. International Security 28 (2003): 1, 5–46
- Todd, Emmanuel: Imperiumin jälkeen (Après l'empire, suom. Inkeri Koskinen). Helsinki: Kustannus Rasala, 2003
- TODOROV, TZVETAN: Die verhinderte Weltmacht. Reflexionen eines Europäers (alkuper. Le Nouveau Désordre Mondiale). München: Wilhelm Goldmann Verlag, 2003.